

Universiteit
Leiden

The Netherlands

In wat voor land leef ik eigenlijk? Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet

Amatmoekrim, K.D.

Citation

Amatmoekrim, K. D. (2023, September 26). *In wat voor land leef ik eigenlijk?: Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3641967>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3641967>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

5

Nederland 1977

...in een land als Holland heb je geen familie nodig.

Anil Ramdas

Migratie is een versplinterende ervaring. Net als iedere andere mens die de oversteek maakt tussen werelden, werd Anil hard geconfronteerd met het verschil tussen zichzelf en zijn nieuwe omgeving. Was er in zijn tienerjaren in zeker opzicht al sprake van een versplintering op het gebied van loyaliteit, identificatie en herkenning, de fragmentering van zijn identiteit zou tijdens zijn studententijd in Nederland nog verder toenemen. Het waren niet alleen de voor de hand liggende factoren zoals het klimaat, of de Nederlandse cultuur, die hem zouden doen nadenken over wie hij was, of wilde zijn. Er was vooral de schok van hoe hij werd gezien. In Suriname was hij de getalenteerde jongen van wie grote dingen verwacht werden. Dat hij in Nederland zou studeren was bijna onvermijdelijk. Suriname kende immers een lange traditie van het afvaardigen van haar meest getalenteerde – en meest geprivilegieerde – jonge mensen naar Nederland. Al sinds de jaren veertig waren het overwegend mensen uit de gegoede klasse die naar Leiden, Amsterdam of Delft kwamen om een studie te volgen die ze geacht waren in te zetten voor het vormgeven van hun geboorteland. Elke generatie moest zich in Nederland verhouden tot een wereld die anders was ingericht dan die in Suriname, maar waarvan de publieke opinie over kleurlingen ook voortdurend veranderde. Een belangrijk verschil tussen Anils generatie studenten met eerdere generaties, was dat het aantal gemigreerde Surinamers rondom de onafhankelijkheid aanzienlijk was vergroot. Nu werd Nederland niet alleen geconfron-

teerd met Surinamers uit de gegoede klasse die er kwamen studeren, maar waren het mensen uit alle lagen van de bevolking die hun heil in 'Holland' zochten. Alarmerende criminaliteitscijfers en grote werkloosheid zetten aan tot vreemdelingenhaat en wantrouwen jegens alles wat een kleurtje had. Het imago van de kansarme Surinamer straalde af op iedere migrant die die jaren de grens over kwam – dus ook op de migranten die onderdeel dachten te zijn van een bepaalde elite. Delano Veira, tot 2022 directeur van Vereniging Ons Suriname en een oude jeugdvriend van Anils beste vriend Emile, kwam in 1975 naar Nederland om aan de TU in Delft te studeren. Hij herinnerde zich dat Surinamers 'toentertijd het stempel van messentrekkers, pooiers en steuntrekkers' hadden. Het maakte niet uit hoe getalenteerd je was, of hoe goed je familie te boek stond: in Nederland werden alle 'zwarten' over één kam geschoren.

Het was een tijd waarin de Nederlandse samenleving ronduit overvallen leek door de gevolgen van de Surinaamse intocht. Het gonsde van de onvrede in de straten en tussen de mensen, en lokale politici gaven toe geen oplossing te hebben voor een bevolkingsgroep die zo veel specifieke aandacht vroeg. De '[g]emeente doet al onevenredig veel voor ze', verzuchtte de Rotterdamse wethouder van Sociale Zaken in 1977. ('Het probleem blijft') Het volledige spectrum van een zich vormende multiculturele samenleving diende zich aan, van gewelddadig extremisme, tot antiracismeprotesten en een drukkende aanwezigheid van de 'nieuwe' Nederlanders op het collectief. Het waren bovendien niet alleen de Surinamers die de gemoederen bezighielden. Een maand voordat Anil bij zijn vader in Leiden zou gaan wonen, was een door Molukse activisten ingezette treinkaping bij het Drentse dorp De Punt tot een gewelddadig einde gebracht. De kaping, meer nog dan de gefundeerde frustraties van de kapers zelf, domineerde wekenlang de voorpagina's van alle kranten. Voor het kantoor van de Zuid-Afrikaanse Lugdiens werd geprotesteerd tegen het apartheidsregime en in verschillende steden werden demonstraties georganiseerd die opriepen tot solidariteit met de zwarte bevolking middels een politieke boycot van Zuid-Afrika.¹ Het was 1977, en het gewicht van het ko-

loniale verleden liet zich in heel Nederland ten volle voelen – en dat vertaalde zich onder meer in de perceptie die Nederlanders hadden van mensen als Anil. Was hij in Suriname nog een van die ‘aanstaa-nde artsen en doctorandussen’ van wie veel verwacht werd (Ramdas 1996: 33-34), in Nederland zou hij eerst en vooral gereciperd worden als een van de vele gelukszoekers met wie het land overspoeld werd. Hij zou zich moeten verhouden tot nóg meer omgevingen, en zijn zelfbeeld zou nu eens bevestigd worden, dan weer ontwricht raken. De versplintering van zijn ‘zelf’ nam met de verhuizing naar Nederland aanzienlijk en onmiddellijk toe.

Een klein Hindostaans universum in Wiekelhorst

In juli 1977, vlak na haar diploma-uitreiking, wandelde Chandra met haar moeder door de stoffenafdeling van een warenhuis in Paramaribo. Ze waren op zoek naar een geschikte sari, de traditionele Hindostaanse jurk, want Chandra zou een paar weken later trouwen. De beslissing was niet door het jonge stel gemaakt, maar was voorgesteld door Chandra's ouders. Haar moeder had haar verkering met de buurjongen inmiddels geaccepteerd. Hij leek haar een geschikte jongen: charmant, intelligent en vooral ook heel serieus in zijn gevoelens voor haar dochter. Maar nu diezelfde jongen overstak naar Holland en hij Chandra mee wilde nemen, was ze zenuwachtig geworden. Wat zou er van haar dochter worden aan de andere kant van de wereld? Ze had weliswaar haar mulodiploma op zak, maar het vangnet van de naaste familie zou ze moeten missen. Ze zou in de ogen van haar moeder overgeleverd zijn aan de grillen van haar vriendje. Het minste wat ze konden doen om haar moeders bezorgdheid te sussen, was trouwen. Dat hoefde niet noodzakelijk in Suriname te zijn; het stel kon elkaar ook in Nederland het jawoord geven. Wel was het zaak om de sari in Suriname te kopen, waar meer aanbod aan Hindostaanse stoffen was dan in het verre Nederland.

De inkopen voor de jurk en de sieraden gingen voor een belangrijk deel aan Chandra voorbij. Het leek, achteraf gezien, alsof de volwassenen er meer opgewonden over waren dan het verloofde stel zelf.

Terugkijkend op de beslissing zou Chandra later beamen dat het niets had van de romantiek waarmee moderne bruiloften zijn omgeven. Maar het was ook zeker geen gedwongen huwelijk. Ze hielden van elkaar, dat wisten ze toen al. En als het voor de ouders zo belangrijk was, dan was het bijna vanzelfsprekend dat ze aan die wens gehoor gaven.

Terwijl Chandra met haar familie inkopen voor de aanstaande bruiloft deed, vertrok Anil alvast naar Nederland. Chandra volgde een paar weken later, en kwam op 16 augustus 1977 aan. Het stel trok eerst in bij Anils vader, die al eerder met de oudere kinderen Raj en Shanti naar Nederland was verhuisd en nu in een flat aan de Wiekelhorst in Leiden woonde.

De verhuizing naar Nederland was logischerwijs een grote overgang voor Anil, maar het inwonen bij Harripersad moet voor hem ook een kleine cultuurschok zijn geweest. Zijn vader was immers veel traditioneler dan zijn moeder, bij wie hij de laatste jaren van zijn jeugd had doorgebracht. De ouderwetse opvattingen die Harripersad erop na had gehouden in Suriname, echoden nog flink na in Nederland. Zo had hij erop toegezien dat Anils zus Shanti in het huwelijk trad met een jongen die hij zelf geschikt achtte. Shanti kwam, net als Chandra, op haar zeventiende naar Nederland. Ze woonde eerst in bij Harripersad voordat ze werd uitgehuwelijkt aan een Hindostaanse huisarts in Amsterdam. 'Je hoeft geen ja te zeggen,' had Harripersad tegen haar gezegd. Maar het was tegelijkertijd duidelijk dat men ervan uitging dat ze dat wel deed. Bezwijkend onder de sociale druk, stemde ze in met het gearrangeerde huwelijk. Er jaren later naar gevraagd, wil Shanti er niet te veel over kwijt, maar laat ze doorschemeren dat het een liefdeloze relatie was waarvan ze, nadat ze de scheiding had aangevraagd, jaren moest herstellen.

Dat Anil met Chandra zou trouwen, ook al waren ze nog maar negentien en zeventien jaar oud, was ook nu weer in Harripersads ogen niet meer dan vanzelfsprekend. Het was ook op zijn nadrukkelijk verzoek dat het huwelijk niet alleen voor de burgerlijke stand, maar ook volgens de Hindoestaanse tradities werd voltrokken. Anil vond echter

dat hij genoeg aan de traditionele voorwaarden van zijn vader en Chandra's ouders tegemoetkwam door met zijn vriendin te trouwen. Een uitgesproken Hindoestaanse bruiloft, met alle religieuze rituelen die daarbij kwamen kijken, vond hij te ver gaan. Volgens Chandra kwam Anils weerzin ook voort uit de traumatiserende ervaringen die hij had opgelopen in het van liefde verstoken huwelijk van zijn ouders. Als dat was voortgekomen uit een traditioneel gesloten verbond, waarom zou hij dat dan klakkeloos kopiëren? Voor een weldenkend mens gold het traditionele huwelijk van zijn ouders immers eerder als een afschrikwekkend voorbeeld.

Het leidde tot grote ruzies tussen Anil en zijn vader, waarbij Anil grenzen trok die Harripersad voortdurend overschreed, tot het punt dat Anil zijn vader voor de voeten wierp: 'Weet je wat, doe jij het maar. Het is jouw huwelijk, wij zitten er alleen maar bij.'

De gespleten loyaliteit, enerzijds naar culturele tradities en anderzijds naar het verlangen om zichzelf te zijn, een modern mens in een moderne tijd, zou Anil later fictionaliseren, zowel in de novelle *Het besluit van Mai*, waarin een Hindostaanse moeder krampachtig probeert om haar 'vernederlandste' dochter te begrijpen, als in de roman *Badal*. In dit boek beschreef Anil de sociale druk om te trouwen door de ogen van een Hindostaans personage: 'Waarom was ze in godsnaam getrouwd? Omdat iedereen het deed, zo na de studie. Het werd verwacht. Ze trouwden omdat de mensen een feestje wilden.' (Ramdas 2012: 31)

Ook van Anil en Chandra werd verwacht dat ze zouden trouwen. Maar het was een feestje waaraan Anil niet zonder meer mee wilde werken.

De bruiloft vond plaats op 28 augustus 1977. Het was een *textbook cultural clash*: in de woonkamer van de flatwoning van Harripersad in het Leidse Wiekelhorst was een klein, Hindoestaans universum ingericht. Een deel van de kamer was afgezet voor de *maroh*, de plek waarin de ceremonie zich zou voltrekken. Chandra droeg de sari en de sieraden die ze kort ervoor met haar moeder in Paramaribo had uitgezocht. Een lokale pandit stond klaar om de twee in de echt te ver-

binden. Toen echter duidelijk werd dat werd verwacht dat de bruidegom een *maur* op het hoofd zou dragen, een traditioneel versierde tooi, weigerde Anil pertinent; hij vond het belachelijk, ouderwets en overbodig. Was hij zijn familie al niet genoeg tegemoetgekomen in hun wens voor een traditioneel huwelijk?

Zo hoog liep de ruzie op, dat de pandit stelde dat als de bruidegom zou blijven weigeren, hij het huwelijk niet zou voltrekken. Op het scherpst van de snede kwamen de mannen tot een compromis: Anil zou wel een traditionele tulband dragen, maar niet de kroon die erbovenop hoorde. De ceremonie werd voltrokken, de ouders aan beide zijden waren tevreden. De dag erop trouwde het stel voor de burgerlijke stand in Leiden. Aan Chandra ging de periode rondom de bruiloft als een waas voorbij; het was iets waarmee vooral hun ouders bezig waren. Anil ruziede erover met zijn vader, en zij – die op haar zeventiende zou gaan trouwen – stond er min of meer buiten en liet het allemaal maar gebeuren. Ondanks de druk van sociale verwachtingen, was altijd duidelijk geweest dat zij en Anil voor elkaar kozen, en dat er niet door hun ouders voor hen gekozen was. Terugkijkend besepte Chandra: ‘Ik was zo jong. Ik was nog echt niet volwassen. Ik woonde nog thuis, ik kon nog niet koken. Maar we wisten wel dat we bij elkaar wilden zijn.’

Uilenstede, Amstelveen

Toen het stof van de bruiloft was neergedaald, kon hun nieuwe leven in Nederland beginnen. Anil begon in september aan zijn studie aan de vu. Hij zou de eerste van een reeks academische agenda's kopen: kleine, in kunstleer gebonden zakagenda's met een veelheid aan gedrukte informatie die tegenwoordig ondenkbaar is. Zo compact als de boekjes waren, waren ze alsnog voorzien van academische agenda's, landkaarten (van de hele wereld), lijsten met titulaturen (een predikant met een doctorstitel moest worden aangesproken met 'weleerwaarde zeergeleerde') en Nederlandse en Europese afstandstabellen. Onder het kopje 'pecunia non olet' kon worden bijgehouden van wie de eigenaar van de agenda nog geld tegoed had of bij wie er nog schul-

den liepen. In de tabel 'geld tegoed van' schreef Anil 'Helaas... niemand'. Het is het enige grapje dat hij in zijn studieagenda's maakte, en een van de weinige persoonlijke aantekeningen die hij opschreef. Ook in de agenda's die hij in de jaren daarna bijhield, staan nauwelijks persoonlijke ontboezemingen. In dat eerste jaar in Nederland hield hij nauwgezet zijn colleges, reistijden en openbaarvervoerroutes bij. Voor belangrijke tentamens plande hij de dagen waarop hij specifieke hoofdstukken zou bestuderen. Het was duidelijk dat Anil behoorlijk serieus van karakter was, zoals uit zijn latere agenda's blijkt dat hij ook dan nog zijn stappen vooraf bedacht en berekende.

Hij was in het eerste jaar in Nederland ook actief bezig met de plannen van Chandra. Hij maakte aantekeningen over het inschrijven van Chandra bij een arbeidsbureau en voor een vervolgopleiding. Ze waren nog altijd verliefd; voor en achter in de agenda van zijn eerste collegejaar tekende Chandra met potlood een hart. Ze waren nog jong, allebei, en ze gingen samen dit avontuur van volwassenwording aan.

Het aanvankelijke plan dat Chandra in Nederland een havo-opleiding zou volgen, werd gedwarsboomd doordat ze in augustus te laat was geweest om zich in te schrijven. Ze volgde als alternatief een typcursus, en schreef zich in bij het arbeidsbureau om wat te verdienen. Anil reisde elke dag naar Amsterdam, terwijl Chandra achterbleef in het huis van haar schoonvader die overdag als onderwijzer aan het werk was en stilzwijgend verwachtte dat Chandra, als pasgetrouwde vrouw, de huishoudelijke taken op zich nam. Ook hier verzette Anil zich tegen: zijn vrouw was geen traditionele Hindostaanse, noch verwachtte hij van haar dat ze dat zou zijn. Hij liet zijn vader in niet mis te verstane woorden weten dat het niet Chandra's taak was om te wassen of te koken. Er waren veel spanningen in het huis en deze namen toe toen Harripersads nieuwe vriendin bij hen introk. In november 1977 werd bovendien Harripersads dochter, Anils halfzusje, Priya geboren. Het huis in Leiden werd nu wel erg vol. Het was de hoogste tijd voor Anil en Chandra om op zichzelf te gaan wonen. Intussen had Anil zich ingeschreven als woningzoekende student in Amsterdam. In maart 1978 kwam er een kamer vrij in Uilenstede, een studentenflat in

Amstelveen. De verhuizing naar de studentencampus was een sprong naar volwassenheid, naar zelfstandigheid én naar een vrijzinnige omgeving van andere studenten en jonge intellectuelen.

Hoezeer hun verhuizing ook een ontsnapping was aan de spanningen tussen traditie en moderniteit die onder het dak van Harripersad leefden, jongeren als Anil en Chandra zouden nooit helemaal ontsnappen aan de soms verstikkende verwachtingen van de Hindostaanse gemeenschap. De banden naar het traditionele werden nooit helemaal doorgesneden; tussen de herinneringen aan colleges en tentamens, en de voorgedrukte christelijke feestdagen noteerde Anil in zijn agenda op 28 maart 1978 in hoofdletters: PHAGWA, de belangrijke Hindoeïstische feestdag. De cultuur van het hindoeïsme, meer nog waarschijnlijk dan de religie zelf, zat hem in het bloed. Hij was opgegroeid met Hindostaanse muziek, met de cultureel-religieuze gebruiken en – niet onbelangrijk – met de Indiase Bollywoodfilms die voortdurend een onwerkelijk beeld schetsten van hoe je als mens volwaardig zou moeten leven, en dit als voorbeeld omhooghielden voor de miljoenen zielen tellende Indiase gemeenschap. Zijn goede vriendin Maltie Punwasi wijst erop dat het succes van Bollywood in het verlengde ligt van de druk vanuit de Hindostaanse gemeenschap om ‘het perfecte plaatje’ te benaderen. Als de familie een gemeenschap is, dan heeft ieder lid een rol te vervolgen. Een verantwoordelijkheid die iedereen op zijn eigen manier voelt, en die nauwelijks te overschatten is: ‘De taken die je toegewezen krijgt vanuit onze cultuur omdat je de oudste zoon bent, of de stabiele zoon bent of de hoogopgeleide zoon, zoals Anil was – als je ze niet opgelegd krijgt door je ouders of door anderen, dan leg je die jezelf wel op.’ Anil verzette zich soms hartstochtelijk tegen de in zijn ogen knellende, kleinerende en achterhaalde opvattingen van zijn cultuur, maar voor andere elementen uit diezelfde cultuur zou hij altijd gevoelig blijven. De verantwoordelijkheid die hij voelde om zijn familie niet tot schande te maken, woog zwaar op zijn schouders. Het leek bovendien in het verlengde te liggen van zijn overtuiging dat kennis en ontwikkeling een, zo niet de enige, uitweg boden uit een achtergestelde positie. Hij zou zich bewijzen, en

daarmee zou hij ook laten zien wat ‘zijn’ mensen waard waren. Het was een aanzienlijke last die hij soms met trots, soms met weerzin, maar altijd bleef dragen.

Uilenstede bestond in 1978 uit negen woontorens van tien tot dertien verdiepingen, afgewisseld met wat laagbouwflats. Het laatste deel van het gebouw was opgeleverd in 1970, dus toen Anil en Chandra hun kamer betrokken waren de woningen nog relatief nieuw. De kolossale opzet – de campus geldt met 3400 bewoners nog steeds als de grootste van Noord-Europa² – moet een merkwaardige indruk hebben gemaakt op het Surinaamse stel. De massaliteit, het gebrek aan privacy en de fysieke nabijheid van de andere, overwegend ‘Hollandse’ bewoners – het was allemaal van een heel andere orde dan wat ze gewend waren. In een impressie van het *Polygoonjournaal* uit juni 1973 is te zien hoe klein de kamers waren. Elke woonlaag telde veertien van die kamertjes, die allemaal uitkwamen op een smalle gang, met aan het einde daarvan een gezamenlijke keuken. Studenten klaagden over hoe karig de voorzieningen waren; keuken, wc en badkamer werden door veertien studenten gedeeld. De buitenkant was evenmin om over naar huis te schrijven. Uilenstede werd omschreven als een ‘grauw campusachtig complex’ waar in de jaren zeventig en een deel van de jaren tachtig het groepsgevoel overheerste. ‘Het laissez-faire-principe vierde hoogtij. Dat betekende dat er altijd wel rommel op het terrein lag – autowrakken, vuilnis – en dat de flats er armetierig uitzagen.’ (Ter Borg)

Desondanks woonden de meeste studenten met veel plezier op de campus. Ook Anil en Chandra hadden er de tijd van hun leven. Ze hadden zich verlost van de soms dwingende banden van de familie en Uilenstede belichaamde in al zijn imperfectie de vrijheid van het volwassen leven. Ze kochten hun eerste eigen spulletjes om hun kamer aan te kleden (Anil maakte in zijn agenda de aantekening om naar Xenos te gaan voor een ‘kleed, vloermat, lamp’)³ en moesten voor het eerst zelf een huishouden draaiende houden. Zoals de meeste studenten hadden ook Anil en Chandra een krap budget. In zijn agenda hield Anil bij wat er aan inkomsten te verwachten viel. Als student

kon hij zelf alleen in de weekends en vakanties werken. Voor een full-timefunctie verdiende Chandra, volgens Anils aantekeningen in 1978, 6 gulden en 43 cent per uur. Met 35 uur werken per week ontving ze 900 gulden per maand.⁴ Dankzij subsidies was een kamer in Uilenstede betrekkelijk goedkoop: rond 110 gulden per maand,⁵ veel goedkoper dan wat een vergelijkbare ruimte in Amsterdam zou kosten. De opzet van het complex werkte bovendien sociale contacten in de hand, iets wat Chandra wel kon waarderen, hoewel ze beiden aanvankelijk wel aan hun omgeving moesten wennen – en de omgeving aan hen. Dat ze al getrouwd waren, zal onder de andere studenten zeker tot verbazing hebben geleid. Bovendien waren ze de enige buitenlanders van hun wooneenheid. Ze waren niet gewend om een keuken te moeten delen met zo veel anderen, en vonden het ingewikkeld om hier de gerechten te maken die ze zelf graag aten. Huisgenoten maakten opmerkingen over de ingrediënten en de kruiden die ze gebruikten. Een keer besloot Chandra voor iedereen te koken, zodat zij ook eens konden proeven wat er steeds zo lekker rook.

De contacten waren prettig, maar ze waren blij toen ze uiteindelijk konden verhuizen naar een ‘gehuwdenflat’, waarvan de campus er maar een paar telde en waar zij als getrouwd stel aanspraak op maakten. Het was een dubbele flat waarin ze alle voorzieningen voor zichzelf hadden; badkamer, wc en – niet onbelangrijk – ook de keuken hoefden ze met niemand anders te delen. Die relatief grote ruimte maakte dat hun appartement aantrekkelijk was voor vrienden en kennissen. Met het betrekken van de ‘gehuwdenflat’ groeide hun sociale leven. Ze hadden nu de luxe om te kiezen met wie ze de avond doorbrachten, in plaats van dat hun gezelschap was gevormd door studenten met wie ze een woonlaag moesten delen. De vrienden die ze in deze tijd maakten, waren intelligent, nieuwsgierig – en overwegend allochtoon. Er was een Javaanse jongen die een jaar ouder was dan Anil en die ook sociale geografie studeerde, een Chinese studente die ook op Uilenstede woonde en een meisje uit Curaçao dat Anil tijdens een vakantiebaantje had leren kennen. Zo ontstond een vrienden-groep, ‘een bont gezelschap van Surinamers en Antillianen’, die regelmatig bij Chandra en Anil langskwamen om te eten, te drinken, mu-

ziek te luisteren en lol te trappen. Vaak bleef er een aantal slapen, her en der verspreid over de vloer van hun kleine appartement. De volgende ochtend bakten ze samen eieren en pakten ze het gezellig samen zijn weer naadloos op. Voor Chandra voelde het vertrouwd om een vol huis te hebben: het herinnerde haar aan Suriname, waar het thuis altijd druk was met een komen en gaan van familieleden die voortdurend binnenliepen voor een praatje en om een hapje mee te eten. Voor Anil leek het ook op een vorm van thuiskomen. Nederlanders begreep hij (nog) niet goed; de Nederlandse studenten die hij op de campus had leren kennen, waren weliswaar vriendelijk maar ook heel anders op een manier die hij nog niet kon plaatsen. In *Badal* beschreef hij hoe de Surinaamse hoofdpersoon in zijn studententijd nooit tot een volledig begrip van zijn Nederlandse kennissen had kunnen komen, en zij andersom waarschijnlijk ook niet, omdat ze te weinig grond met elkaar deelden:

Hij kon niet vertellen over de muziek waarvan hij hield, want die hadden ze nooit gehoord, hij kon niet vertellen over de Indiase films, zelfs het gerecht dat hij had klaargemaakt, bakkeljauw, hij moest het uitleggen. (Ramdas 2012: 53)

Tegelijk doet de ‘keuze’ voor allochtone vrienden in zijn studententijd denken aan hoe hij jaren later Stephan Sanders zou ontmoeten. Anil was een bewonderaar van Sanders’ stukken in *De Groene Amsterdammer* geweest. Toen de twee elkaar voor het eerst ontmoetten, riep hij aangenaam verrast uit: ‘Maar jij bent bruin!’

Om bevriend te zijn met Anil Ramdas, moest je in de eerste instantie intelligent en getalenteerd zijn. Meteen daarop leek de tweede, eveneens belangrijke voorwaarde te volgen: dat je, net als hij, van een andere plek kwam. De kleurlingenervaring betekende voor hem een verdieping waaraan het autochtone Nederlanders ontbrak, en misschien speelde er ook wel een ordinaire vorm van herkenning mee. Later in zijn studie ontmoette hij nog meer mensen met wie hij innige vriendschappen op zou bouwen. Het waren mensen met wie hij kon praten over de wereld, in die grenzeloze omvang, en over de manieren

waarop zij, ieder voor zich maar door elkaar geïnspireerd en gesteund, die wereld zouden veranderen. Want dát de wereld verandering behoefde, stond voor Anil en veel studenten van zijn generatie vast.

Socialisme: erfenis van Nederlandse leraren in Paramaribo

Kort na zijn aankomst in Nederland kwam Anil de politicologiestudent Delano Veira tegen. De twee kenden elkaar al uit Suriname, waar Veira bevriend was geweest met Anils buurjongen en beste vriend Emile. Veira was drie jaar ouder dan Ramdas en was ook een leerling geweest aan het lyceum in Paramaribo. Hij herinnerde zich hoe hun generatie sterk was gevormd door linksgeoriënteerde (Nederlandse) leraren, wier opvattingen goed aansloten bij het opkomende nationalisme onder de jongvolwassen Surinamers. Toen Veira en Anil elkaar in Amsterdam ontmoetten, was Veira betrokken bij de Volkspartij Suriname, de politieke partij die kort voor de onafhankelijkheid van Suriname was opgericht door de arts Ruben Lie Pauw Sam, en die zich ten doel stelde 'te strijden voor de beëindiging van de heersende onrechtvaardige sociaaleconomische orde en voor de vestiging van een socialistische maatschappij'. ('Volkspartij opgericht') Ook bij Anil groeide het engagement tijdens zijn jongvolwassen jaren. In een reisdagboek⁶ schreef hij – naast een aantal citaten van de feministische schrijfster Anja Meulenbelt – hele pagina's over uit de *Driestuiversopera* van Bertolt Brecht. Het zijn fragmenten waarin Brecht afgeeft op het kapitalisme. 'Iedereen weet,' schreef Anil in blauwe vulpen Brecht na, 'dat de misdaden van de bezittende klasse door niets zo goed worden gedekt als door hun onwaarschijnlijkheid.'

Het geeft te denken dat Anil juist Brecht citeert in zijn persoonlijke dagboek. Waarschijnlijk was hij ook bekend met het beroemde citaat van de schrijver: 'Erst kommt das Fressen, und dann kommt die Moral', woorden waaruit boven alles de onmacht van de mens spreekt om het goede na te streven wanneer de nood aan de man komt. Hoewel Anil later zeker geen uitgesproken socialistisch of antikapitalistisch standpunt in zou nemen, lijkt hier, aan het begin van zijn intellectuele vorming, wel degelijk een stevig fundament gelegd te zijn voor zijn

visie op het leven, namelijk dat niet alleen het systeem gewantrouwd moet worden, maar ook dat de mens binnen dat systeem het lijfbehoud zal verkiezen boven het moreel juiste. Een mens, in Anils ogen, kon weliswaar slachtoffer worden van een onrechtvaardig systeem, maar hij was altijd ook méér dan dat. Net als Stuart Hall, een van zijn intellectuele idolen, weigerde Anil zich neer te leggen bij het idee dat een mens een enkele, onbeweeglijke identiteit zou hebben. Een zwarte man die slachtoffer is van een racistisch systeem, kan op hetzelfde moment een dader zijn ten aanzien van vrouwen, als dat systeem óók ten diepste patriarchaal is – een thema dat Anil later in zijn afstudeerscriptie verder zou uitwerken. Hij zou in zijn vroege en in zijn latere werk onderzoeken hoe de ene identiteit of rol, de andere absoluut niet uitsluit. Deze dualiteit speelde bij Anil niet alleen omdat hij een migrant was, en daarmee iemand die zich tot verschillende werelden moest verhouden. In hem botsten ook andere werelden en zienswijzen met elkaar. Want hoe links en bij vlagen zelfs marxistisch hij zich ook toonde, hij was óók een product van zijn Hindostaanse opvoeding. Het standsbesef was hem, als lid van de hoogste kaste, met de paplepel ingegoten. Later, wanneer hij zich een gearriveerd publiek intellectueel wist, zou hij meermaals schermen met zijn afkomst, en de plek die hem bij geboorte in de hoogste regionen van de Hindostaans-Surinaamse gemeenschap, hoe betrekkelijk ook, was toegewezen.

Racistisch en antiracistisch Nederland

In het vroege postkoloniale Nederland van de late jaren zeventig en de vroege jaren tachtig speelden veel tegengestelde bewegingen. Enerzijds werd er met grote argwaan gekeken naar de veranderende samenstelling van Nederland. Anderzijds waarde er onmiskenbaar een sociale geest door het land. In de grote steden werd het kraken van leegstaande panden onderdeel van verzet tegen het kapitalisme, en boden leegstaande bedrijfspanden mogelijkheden om te experimenteren met alternatieve samenlevingsvormen zoals communes of vrijplaatsen.⁷

Er was een breedgedragen verzet tegen als verouderd ervaren tradities, terwijl er juist aandacht werd gevraagd voor contemporaine pro-

blemen: een dreigende kernoorlog en het milieu. (Woltjer 566-567) Waar de oude generatie nog hamerde op zekerheid en diploma's, verzetten de jongeren zich tegen de schijnveiligheid die daarmee werd opgetrokken. Een paar jaar later, in 1982, zou de band Doe Maar tijdens een protest tegen kernbewapening zingen: 'En als de bom valt / Lig ik in mijn nette pak / Diploma's en mijn cheques op zak / Mijn polis en mijn woordenschat / Onder de flatgebouwen van de stad', waarmee woorden werden gegeven aan de gevoelens van onvrede en engagement die maatschappijbreed leefden.

De betrokkenheid van Nederland bij de 'derde wereld' toonde zich in de protesten tegen het apartheidsregime in Zuid-Afrika, terwijl ook tegen discriminatie van gekleurde Nederlanders werd geprotesteerd, bijvoorbeeld in 1973, toen de Amsterdamse krakers zich in een solidariteitsprotest verenigden met Surinamers die geweerd werden uit Nederlandse huurwoningen en daardoor veroordeeld waren tot overvolle, gevaarlijke en dure pensions. Maar ondanks die opwellingen van solidariteit waren de gevolgen van de migratie voor veel mensen niet altijd even gemakkelijk te accepteren. Eerder, tijdens de economische groei in de jaren zestig en begin jaren zeventig, had de instroom van buitenlanders een andere aanleiding gehad. Toen werden gastarbeiders actief geworven. Die aanwas van arbeidskrachten kwam tot een halt met de eerste oliecrisis van 1973. Wie dacht (of hoopte) dat met de economische crisis ook een eind aan de migratie kwam, kwam bedrogen uit; de migratie bleef stijgen, deels door de gezinshereniging van de gastarbeiders met hun partners en kinderen, deels door de aangekondigde zelfstandigheid van Suriname die resulteerde in een uitloop van Surinaamse burgers naar Nederland. (Lucassen 2021: 277) De instroom van allochtonen leidde tot het wegtrekken van autochtone bewoners uit volkswijken en tot onvrede en sporadisch geweld tussen verschillende bevolkingsgroepen. Toch was de toon van de politiek in het algemeen verzoenend van aard; het overgrote deel van de partijen nam positie vóór tolerantie. Hans Janmaat, voorman van de Centruumpartij, won bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1982 weliswaar een zetel, maar gold door zijn centrumrechtse opvattingen als

besmet. Tekenend voor het politieke klimaat van die tijd is misschien wel dat in 1983 artikel 1 van de Nederlandse Grondwet werd geamendeerd, waarmee het gelijkheidsbeginsel naar maatschappelijke omstandigheden werd aangepast.⁸

Tegelijkertijd waren de jaren van ‘betrekkelijk stabiele groei’ na 1973 duidelijk voorbij. (Woltjer 565) De werkeloosheid nam toe, en de overtuiging die voorheen leefde – dat er een baan was voor wie maar wilde werken – verloor zienderogen terrein. Daarmee kwam er weer ruimte voor de klassieke angst voor concurrentie van ‘buitenlanders die onze banen in pikken’. Dat sentiment vond naadloos aansluiting bij de gevoelde verharding van de maatschappij, waarbij de sociale controle sinds de jaren zestig duidelijk was afgenomen en het gevoel van onderlinge verbondenheid vooral in de grote steden aanzienlijk was verminderd. In dat klimaat werden de ‘nieuwkomers’ – ondanks het óók heersende antiracistische ideaal – vaak te licht bevonden. Het leidde ertoe dat Nederland tweeslachtig stond tegenover migranten. Al in 1960 wees onderzoek uit dat een deel van de samenleving positief was over aangeworven buitenlandse arbeiders, een ander deel wees ze af. En juist in 1970, nadat duizenden gastarbeiders, Surinamers en Antillianen zich in Nederland hadden gevestigd en daarmee de multiculturele samenleving tot een voldongen feit maakten, stelde de regering dat het land geen migratieland was en het ook niet wilde worden.

Vereniging Ons Suriname: portaal naar de wereld

Eenmaal opgenomen in de literaire elite van Amsterdam, zou Anil de antiracisembeweging te beperkend noemen, zowel voor de hoogst individuele als de intellectuele ontwikkeling. Antiracisten leefden in zijn opvatting ‘in een kuise, monogame wereld waarin je hoort te weten wie je bent, en je bent wit of je bent zwart. Hiermee ligt meteen alles vast: je politieke opvatting, je solidariteitsgevoel, je culturele houding, je muzikale en literaire voorliefde, je woordgebruik, je gedrag, je emotionele gesteldheid, alles’. (Ramdas 1993a: 216)

Maar de omgeving waarin hij als student bewoog was veel activisti-

scher dan zijn latere houding zou doen vermoeden. Als kind had hij al een onmiskenbaar verantwoordelijkheidsgevoel aan de dag gelegd, en als tiener was hij gevoelig voor de socialistische opvattingen van zijn docenten op het lyceum én voor het opkomende nationalisme van het Suriname van de jaren zeventig. Zijn eerste jaren in Nederland speelden zich vervolgens af tegen de achtergrond van een land dat worstelde met een verse koloniale erfenis, de gevolgen van arbeidsmigratie en door het stagneren van de economische groei met een beginnend verlies van een zeker optimisme. Het lag, al met al, in de lijn van verwachting dat Anil zich aangetrokken zou voelen tot een van de instellingen die zich inzetten voor Surinaamse migranten.

De meest opvallende van deze organisaties was zonder twijfel de Vereniging Ons Suriname. Deze sociëteit huisde in het Hugo Olijveldhuis, een klassiek schoolpand aan de Amsterdamse Zeeburgerdijk. De statige uitstraling die het gebouw zou kunnen hebben, werd verstoord door de veelkleurige graffiti op de muren en de rommelige verzameling van fietsen en vuilnisbakken die tegen de buitenmuur verzameld waren. In zeker opzicht was het pand daardoor de perfecte belichaming van het intellectueel anarchisme dat het al decennia onderdak biedt. Tegenwoordig (in 2023) deelt de vereniging het pand met The Black Archives, een organisatie die een historisch archief onderhoudt van zwart verzet en Afro-Nederlandse literatuur.

Ons Suriname werd in 1919 opgericht door een Surinaamse onderwijzer om sociale contacten tussen Surinamers in Nederland te bevorderen en ontwikkelde zich in de decennia erna tot een broedplaats voor nationalistische activisten. De vereniging stond in een lange traditie van tegendenkers en activisten. Een van de voormalige directeuren (in de jaren vijftig) was Otto Huiswoud. Huiswoud was als tiener uit Suriname naar Amerika vertrokken en was in New York betrokken geraakt bij verschillende activistische netwerken. Als medeoprichter van de Communist Party of America gold Huiswoud als een van de eerste zwarte communisten die vurige stukken schreef voor tijdschriften als het radicaal-linkse blad *The Communist*. Ook was Huiswoud een stuwende kracht achter The African Blood Brotherhood for African Liberation and Redemption (ABB): een paramilitaire

organisatie die anti-imperialistisch en promarxistisch was, maar die zich nog het sterkst kenmerkte door de uitgesproken steun voor gewapende zelfverdediging van de zwarte mens.

Recent onderzoek naar het leven en werk van Otto en zijn vrouw Hermina Huiswoud toont hoe zij tot de eerste generatie Caribische marxisten gerekend kunnen worden en dat ze in de traditie staan van activistische denkers als George Padmore, C.L.R. James en Aimé Césaire.⁹

Toen Huiswoud en zijn vrouw Hermina zich na de Tweede Wereldoorlog in Amsterdam vestigden, ontsloten ze voor de Surinamers in Nederland een internationaal netwerk van anti-imperialistische activisten. Daarmee legden ze ook een basis voor het internationaal gerichte denken van de vereniging. Vereniging Ons Suriname werd, onder leiding van de Huiswouds, een broeinest van anti-imperialistische actoren. Het politieke activisme van de vereniging spreekt ook uit haar samensmelting in 1960 met Wie Eegie Sanie ('Ons Eigen Ding'), een beweging die in 1950 werd opgericht door Surinaamse studenten in Amsterdam waaronder Eddy Bruma, de politicus die tijdens de oorlog gevangen was gezet vanwege zijn nationalistische opvattingen.

In de jaren zeventig zou de vereniging nog steeds die politiek geëngageerde, activistische geest in haar programma's uitvoeren. Er werden avonden georganiseerd waarin voorlichting werd gegeven over de manieren waarop Suriname bevrijd diende te worden van uitbuiting en (neo)kolonialisme. Het waren populaire, drukbezochte bijeenkomsten waar Surinaamse studenten van verschillende universiteiten elkaar troffen om te discussiëren over de situatie in hun vaderland, en om te praten over de moeilijkheden die ze in Nederland ondervonden.

Een van de kleinere organisaties die gelieerd waren aan de Vereniging Ons Suriname, was het Suriname Comité: een groep mensen die zich ten doel stelde om de kennis van en over Suriname onder jongeren te vergroten, onder andere door het publiceren van boekjes en schoolbezoeken. Anil had zich aangesloten bij dit comité en droeg ook bij aan de teksten die het verspreidde. Dat hij zijn bijdrage serieus nam,

blijkt uit de grote regelmaat waarmee hij de bijeenkomsten bezocht; in zijn agenda's uit die jaren staat in bepaalde periodes soms wel elke week een vergadering van het Suriname Comité genoteerd.

In de internationaal georiënteerde omgeving van Vereniging Ons Suriname moet Anil zich in elk geval deels thuis hebben gevoeld. Nieuwsgierig als hij altijd was geweest naar andere ideeën, naar nieuwe manieren van kijken naar de wereld, sloot hij zich als kind al op in het CCS met boeken van Nederlandse schrijvers, die een puur Nederlandse en daarom voor hem op dat moment onbekende wereld ontsloten. Maar zijn interesse strekte verder dan Nederland, en ook verder dan wat zich in zijn eigen tijd aan hem aandiende. Hij wilde weten waarin de huidige tijd wortelde. De hang naar internationaal gewaardeerde intellectuelen die hij later aan de dag zou leggen, met ideeën die de menselijke ervaring trachtten te verklaren aan de hand van onderling schurende en botsende relaties (waarvan migratie een van de vele mogelijke oorsprongen was), kreeg in zijn studententijd steeds vaster vorm. In deze periode kwam hij erachter dat hij niet alleen stond in zijn honger naar ideeën. Hij zou zich, op zijn aandeel in het Suriname Comité na, niet sterk betrokken tonen bij de Vereniging Ons Suriname als geheel. In plaats daarvan verzamelde hij een groep mensen om zich heen die niet zozeer een geografische afkomst met elkaar deelden, als wel die nieuwsgierigheid naar méér; meer kennis, meer inzicht, meer van de grote wereld in tegenstelling tot het kleine Suriname. Maar ook: mensen met een honger naar meer aanzien en meer succes.

Vriendschap: een andere wereld

Vanaf het moment dat Chandra en Anil op de studentencampus van de Vrije Universiteit een gehuwdenflat betrokken, was het een komen en gaan van kennissen en medestudenten met wie ze kookten, muziek luisterden en lol traptten. Toen hun tijd op de campus op zijn einde liep – er was een maximaal aantal jaren gesteld dat studenten op Uilenstede mochten wonen – betrokken ze een huurappartement aan de Moerdijkstraat in de Amsterdamse Rivierenbuurt. De spontane

toeloop van kennissen van de campus droogde met de verhuizing enigszins op. De mensen die wél langskwamen, waren aanvankelijk vooral andere studenten die advies nodig hadden. Anil had inmiddels een reputatie opgebouwd van een behulpzame, intelligente vriend met wie je veel dingen kon bespreken. Het kon gaan over problemen met de studie, of vragen van recent gemigreerde studenten die hun weg in Nederland nog moesten vinden, of problemen hadden met instanties. Anil luisterde en dacht mee over mogelijke oplossingen. Hij ontving de mensen in zijn studeerkamer en trok de deur discreet achter ze dicht, zodat ze zich genoeg op hun gemak voelden om vrij te praten. De toeloop op dit geïmproviseerde adviesbureau was soms zo groot, dat mensen in de woonkamer op hun beurt wachtten. Het was, zo herinnerde Chandra zich, soms net alsof hij spreekuur hield.

Ook naar zijn oudste vriend Emile, die twee jaar eerder dan Anil naar Nederland was gekomen, toonde hij zich een betrokken en loyale vriend. Emile was, ondanks een liefdevolle familie en waarschuwingen om vooral ver van het criminele circuit te blijven, toch verstrikt geraakt in de rafelranden van het Amsterdamse stadsleven. Met Anil hield hij altijd contact, terwijl hij er alles aan deed om hun twee werelden gescheiden te houden. Hij zocht Anil vaak op in Uilenstede en later ook in de Rivierenbuurt, maar hij voelde dat hij niet thuis was tussen de studenten en hun relatief ordelijke levens. In een geluidsopname van regisseur Paul Cohen uit 2019 vertelt een geëmotioneerde Emile: ‘Ik wist gewoon dat ik daar niet te lang moest hangen. Ik moest het gewoon gescheiden houden. Als er andere mensen over de vloer kwamen, dan werd er niet gesproken over dit soort dingen. Nee. Dat wisten ze niet. Het past toch niet, het hoort niet bij mekaar. Jullie (soort mensen, KA) en criminaliteit, zal ik maar zeggen.’¹⁰

Anil zou zijn hele leven loyaal blijven aan Emile, door wie hij ooit beschermd werd en die nu zelf speelbal was geworden van krachten groter dan hij zelf. Aan Emile toonde hij zich schatplichtig voor wat betreft de waardering van smaak en stijl. Emile had immers dat je-ne-sais-quoi dat het leven net iets meer cachet gaf. Maar eenmaal volwassen bleek zijn oudste vriend niet te kunnen aarden in een vreemd land. ‘Toen ik vier jaar na hem in Nederland aankwam, was Emile een

hoofd groter en definitief van school. Hij had een leraar een mep in het gezicht gegeven omdat die een racistische opmerking had gemaakt en op een volgende school de arm van een medeleerling bijna gebroken, omdat die na een verloren dobbelspel het geld niet had willen afstaan.’ (Ramdas 1996: 162)

Nadat Emile definitief was afgegleden in verslaving en gevangenisopnames, bleef Anil hem bellen en hulp bieden. ‘Voor hem is het een mysterie waarom ik hem trouw blijf [...]. Maar een nog groter mysterie is misschien waarom ik hem niet opgeef. Waarom ik van hem hou, ondanks het verschil.’ (Ramdas 1996: 163)

Emile zou relatief vaak terugkomen in het werk van Anil. Hij leek daarbij openhartig te zijn in zijn analyse van hun vriendschap, waarbij hij Emile gebruikte als standaard waaraan hij zich af kon meten en onderzocht hoe hij zich – als Hindostaan, als man, als mens, als immigrant – verhiel tot de persoon van Emile. Dat hij niet ver van de werkelijkheid afdreef in zijn beschrijvingen van zijn jeugdvriend, blijkt uit de interviews die Paul Cohen voor de documentaire ‘Nooit meer thuis’ met Emile afnam. Zijn herinneringen overlappen met die van Anil. Hij herinnert zich (soms tot op de pagina) wat deze over hem schreef, en het lijkt hem met een zekere trots te vervullen dat zijn beroemde vriend zo’n royale plaats voor hem in zijn werk inruimde.¹¹ Het kwam, zoals Emile meermaals benadrukte, omdat ze veel meer waren dan vrienden. Ze waren familie. En familie, dat was een groep waaruit je nooit stapte, een band die je nooit verbrak. Loyaliteit was een gegeven. Emile was daarbij, samen met de ‘echte’ familie van Anil, een restant van Anils oude leven. Bagage, zo je wil, die hij met zich meesleepte en waarvoor hij zich tot aan zijn dood verantwoordelijk zou blijven voelen. Zelfs in Nederland was er geen ontsnappen aan die vanzelfsprekende loyaliteit van een Surinaamse familie. Wat Nederland echter ook bood, was de mogelijkheid om zichzelf, althans ten dele, opnieuw te omringen met een groep mensen voor wie de keuze niet toevallig was, of door geboorte opgelegd, maar voor wie hij uit eigen interesse en overtuiging kon kiezen. Hij verzamelde een groep intimi om zich heen met wie hij kon sparren. Net als in het eerste begin, in Uilenstede, waren ook dit intelligente

mensen met wie hij kon discussiëren, eten, drinken en lachen. En die, zonder uitzondering, een niet-westerse achtergrond hadden. Zo leerde hij via Delano Veira, de politicologiestudent met wie hij bij de Vereniging Ons Suriname opnieuw kennis had gemaakt, Edgar Ho kennen. Ho was net als Veira bestuurslid van de Volkspartij Suriname en een overtuigd socialist. Hun ontmoeting in 1978 was de aanzet tot een vriendschap die meer dan dertig jaar zou duren. In Ho (Anil noemde hem liefkozend ‘Edje’) vond hij een waardige tegenstander met wie hij op niveau kon discussiëren en die hem hier en daar zelfs op zijn plek kon zetten. Ho studeerde bouwkunde in Delft, waar de studentenrevolte van 1969 het perspectief sterk had bepaald. Het onderwijs zette sindsdien een progressieve koers in waarbij men zich meer ging oriënteren op ‘de maatschappelijke context van het bouwen’. (Oldewarris 45) De verschuiving van het zwaartepunt naar de maatschappelijke functie bracht een nieuwe interesse voor sociologie en cultuurfilosofie met zich mee. Studenten aan de TU, en dan met name van de richting Bouwkunde, waren in Ho’s ervaring sterk gericht op de CPN, de Communistische Partij Nederland (die later zou opgaan in GroenLinks). Dat de VU, waaraan Ramdas studeerde, meer ‘van de Frankfurter Schule’ was, leek een verschil in detail – immers beide stromingen stelden de mens centraal en waren kritisch op de macht van de heersende klasse over het volk – maar bood de twee vrienden meer dan genoeg stof om uitgebreid over te discussiëren. Later, na het afronden van zijn studie en zijn (gedwarsboomde) proefschrift, verzamelde Anil een grotere groep mensen om zich heen. Halverwege de jaren tachtig, nadat de gruwelijke decembermoorden in Suriname de optie van terugkeer definitief van de tafel hadden geveegd en veel Surinamers zich gedwongen zagen een leven in Nederland te heroverwegen, sloot Anil innige vriendschap met een groep mensen uit verschillende disciplines, en van verschillende achtergronden, met wie hij nachtenlang dronk en met wie hij vooral onvermoeibare discussies pleegde te voeren. In zijn roman *Badal* vereeuwigde hij de groep zonder veel moeite te doen om de biografische werkelijkheid te camoufleren. In een ongedateerd aantekeningenboekje schetste hij de personages voor het boek, waarbij hij expli-

ciet noteerde naar wie hij hen zou modelleren. Stephan Sanders zou Henry in het boek zijn en Ien Ang werd Madeleine. Hij schreef over deze semifictieve vriendengroep:

[W]at ze bijeen bracht was hun huidskleur en hun ingewikkelde geschiedenis: jonge, gekleurde intellectuelen in een blanke wereld. Werelds, modern en hoopvol: terwijl blanke intellectuelen toegaven aan een subtiële combinatie van zelfbeklag en zelfgenoegzaamheid, koesterden zij nog de hoop dat kunst en wetenschap de beschaving zouden bevorderen, zo niet, tenminste zou redden. (Ramdas 2012: 87)

Hier toonde hij zich een overtuigd kosmopoliet: iemand die in en uit zijn eigen cultuur stapt, en voor wie de mens en het idee van een universele beschaving centraal staan. Kosmopolitisch was het ook in sociologische zin, namelijk dat het welvarende en ambitieuze wereldburgers waren.

De Indonesisch-Nederlandse Ien Ang, thans hoogleraar Cultural Studies aan de University of Western Sydney (Australië), was een van die ‘wereldse, moderne en hoopvolle’ vrienden die in *Badal* werd opgevoerd. Zij herinnert zich de periode goed en herkende hun vriendengroep onmiddellijk in de beschrijving in *Badal*. Toen ze elkaar ontmoetten waren ze ‘jonge dertigers, laattwintigers. Heel erg aan de weg timmerend allemaal, heel ambitieus, absoluut.’ Het ging Anil in haar herinnering erom ‘migrantenintellectuelen’ te ontmoeten; mensen aan wie hij zich intellectueel kon meten en die net als hij een brandende ambitie hadden, én het zelfvertrouwen hadden dat ze iets konden toevoegen aan het klimaat in Nederland. De kosmopolitische inbreng van gekleurde intellectuelen zoals zij, zou het Westen verder vooruit kunnen brengen. In Angs herinnering waren het vooral Stephan Sanders en Anil Ramdas die de overtuiging hadden ‘van, ja, we kunnen die Nederlandse maatschappij gewoon veroveren. Wij zijn degene die Nederland vooruit gaan brengen. Het was echt een soort avant-gardehouding. En ook wel heel erg megalomanisch [sic]. Zo van, dat kunnen we gewoon.’ In plaats van zich kleiner te laten maken door racisme of de afwijzende houding jegens gekleurde

Nederlanders, bliezen ze zichzelf als het ware op tot gigantische proporties. De antiracismebeweging was hun daarbij regelmatig een doorn in het oog. Ze vonden het zonde van hun energie om te klagen over achtergesteldheid of ongelijkheid. Voor hen was het niet moeilijk om over het gevoelde onrecht heen te stappen en zichzelf niet eens zozeer als gelijkwaardig aan witte Nederlanders te stellen, als wel om zichzelf erboven te plaatsen. Ang:

We wisten wel dat we als migranten een bepaalde plaats hadden, maar aan de andere kant waren we niet tevreden over het bestaande discours over migratie, multiculturalisme, antiracisme. Dat soort dingen. [...] Ik denk dat we toen de term 'post-etnisch' hadden bedacht.

'Post-etnisch' als term die omschreef dat ze méér waren dan hun afkomst, zonder de invloed of rijkdom van die afkomst te negeren. Het was hun manier om te putten uit de vele facetten van de wereld die zich in hun jonge leven aan hen had aangediend, daarvan het beste of best bruikbare te selecteren en zichzelf zo als het ware opnieuw uit te vinden.

De ambitie om zowel het kleingeestige Nederland te overstijgen als de fantasieloze antiracisten die alles terugbrachten tot benauwende groepsidentiteiten, werd opgestookt door de grote internationale denkers die ze lazen, en wier ideeën ze tot diep in de nacht met elkaar bespraken. In deze jaren verdiepte zich Anils liefde voor Stuart Hall, de Brits-Jamaicaanse intellectueel die een grote invloed op zijn denken zou hebben, en in wiens carrière hij wellicht een voorbeeld zag van hoe groot en hoe invloedrijk hij zelf zou kunnen worden. Uit het werk van postkoloniale intellectuelen maakten ze al vroeg op dat het postmodernisme een antwoord bood op de ontworteling die ze allemaal op hun eigen manier ervoeren. Anil leek daarbij vooral houvast te zoeken – en te vinden – in theorie. In een interview uit 1990 vertelde hij hoe hij zijn ontheemd-zijn pas kon accepteren nadat hij de gevoelens die erbij betrokken waren, uitvoerig had bestudeerd. Hij vond grip in het sublimeren van zijn emoties:

Ik kon mijn gevoelens verklaren als een vorm van modernisering. Ik begon het werk van Poulantzas te begrijpen. Hij beschrijft op een prachtige manier hoe modernisering monaden creëert: eenheden, los van elke gemeenschap of sociologische entiteit, die een rechtstreekse verbinding met de staat en onderling zuiver zakelijke verhoudingen krijgen. [...] Maar goed, ik vond daar veel van mezelf in terug. [...] Voor het eerst begreep ik waar toe de westerse cultuur leidt en waarom het goed is een zelf, een ik, te creëren en te vervolmaken – zonder overigens vervreemd te raken van je omgeving, want er blijven natuurlijk solidariteitsverbanden bestaan. Je blijft verbonden met een omgeving die eigenlijk de hele wereld behelst. (Bleich 1990: 85)

Toen de journalist opmerkte dat zijn redenering verdacht veel op ‘een nooduitgang’ leek, op een gezochte theoretische oplossing voor een gevoel van verlies, antwoordde Anil: ‘Ja, natuurlijk zal wel.’ Maar, voegde hij eraan toe, hij kon zich er goed in vinden. ‘Het leuke is ook om andere mensen te ontmoeten die met dezelfde ervaringen worstelen, en op dezelfde weg uitkomen. Je herkent veel. Je krijgt een abstract, weifelend, onzeker en misschien nooduitgangachtig beeld bevestigd. En dat geeft een geweldig gevoel van vreugde. Zo gek ben je dus nog niet! Misschien moet je die ontworteling juist bepleiten, misschien is die gemengde ervaring de enige manier om met elkaar te overleven.’ (Bleich 1990: 85)

Hij zocht in de migrantenervaring dus aanwijzingen voor de grotere samenleving. Hij blies zijn ervaring op tot proporties die belangwekkend genoeg waren voor de rest van de omgeving om van te leren. Een migrant zoals hij, iemand die zich volkomen los had gemaakt van een vastomlijnde identiteit en de fragmentatie, of versmelting, van identiteiten heeft verinnerlijkt, beantwoordde in zijn ogen ‘geheel aan het postmoderne beeld van wat de mens moet zijn’. (Bleich 1990: 86) Het was een mensbeeld dat goed paste bij het idee van de postkoloniale schrijver als iemand die zowel binnen als buiten is; iemand met meerdere loyaliteiten die daarom in geen enkele identiteit opgesloten kan worden. ‘Ik denk ook dat je pas intellectueel of wijs kunt zijn, wanneer je die laatste verankering in een bepaalde gemeenschap zo-

danig kunt relativieren, dat die haar betekenis verliest. Dan kun je jezelf parodiëren, jezelf met ironie bekijken, dan kun je spelen.’ (Bleich 1990: 86)

Het is opvallend dat Anil in dit interview sprak over ‘spelen’. Hij lijkt ermee te bedoelen dat een speelse benadering van bestaanskwesties, de beste benadering was. Maar spelen is ook: toneel spelen. Jezelf een rol aanmeten waarvan je denkt dat die gepast is, of waarvan je denkt dat deze van je verwacht wordt. Het zou een terugkerend thema zijn in zijn leven, beginnend misschien wel bij de invloed van Bollywood op zijn vorming; de rollen die aan mannen, zoons, echtgenoten werden toebedeeld. De verwachting van grote successen die altijd direct onder de oppervlakte schemerde. Of, zoals zijn vriendin Maltie Punwasi zei:

Je bent alleen een goede Hindostaan als [...] je aan je cultuur meedoet. Maar wat is onze cultuur? Onze cultuur is een droomwereld. Waar iedereen in en naar wil leven. Kijk maar naar Suriname of hier, dat is een soort Bollywoodgebeuren dat, zeker in Anils maar ook in mijn tijd, onze droomwereld werd.

Een gedroomd wereldbeeld paste bovendien goed in het meritocratische vertrouwen dat Anil als twintiger aan de dag legde. Immers, wie gelooft dat hard werken altijd beloond wordt, hoeft er alleen maar de schouders onder te zetten en dan komt dat gedroomde bestaan vanzelf binnen handbereik. Ien Ang herinnert zich dat ze er toentertijd al haar bedenkingen bij had. Ze was het eens met Stephan en Anil wanneer zij benadrukten dat individuele vrijheid het allerhoogste goed was, en dat nergens anders in de wereld zozeer de gelegenheid werd geboden om die vrijheid te bereiken, als in het Westen. En ja, ze wilden allemaal die ruimte om zichzelf uit te drukken als individu, en niet als Marokkaan, Jamaan, Chinees of Surinamer. Maar het optimisme waarmee Anil dit idee benaderde, ontbrak haar enigszins. ‘Een van de dingen die Anil altijd zei, zoals ik het me kan herinneren, was: we zijn gewoon Nederlanders. We kunnen meer Nederlands dan de

Nederlanders zijn. [...] Zelfs in die tijd vond ik het wel een beetje, nou... je wil dat wel zijn, maar je kan het feit dat je migrant bent niet overkomen. De maatschappij ziet je wel gewoon op die manier. En je wil dan wel zeggen dat je meer Nederlands bent dan de gemiddelde Nederlander, maar zo zien de Nederlanders jou niet.'

Ze zou later wellicht gelijk krijgen in haar observaties dat een zelfbeeld, hoe sterk ook beargumenteerd, niet altijd strookt met de perceptie die anderen van je hebben. En dat het door anderen opgelegde beeld misschien wel zwaarder zou kunnen gaan wegen dan hoe men zichzelf ziet. Maar het waren de late jaren tachtig, en de jonge intellectueel Anil was bevangen door een onverwoestbaar optimisme en vertrouwen in zichzelf en in de maakbaarheid van het leven. In de kritische vriendengroep die hij had opgebouwd in Amsterdam vond hij een veilige omgeving waaraan hij zijn geest kon scherpen en waarbinnen hij zijn retorische trucs perfectioneerde. Hij leerde hoe comfortabel en vanzelfsprekend het centrum van de discussie voor hem voelde – juist als het in een groep van bovengemiddeld intelligente mensen was. Zijn vrienden, die later in samenstelling en personen zouden veranderen, boden hem daarbij een toevoeging aan het idee van thuis dat hij had meegenomen uit Suriname. Was hij bij zijn familie – zijn vrouw, zijn ouders, zijn broers en zussen, Emile – als vanzelfsprekend thuis, hier, tussen zijn zelfgekozen vrienden kwam hij intellectueel thuis. Dat Nederland hem dat bood, meer dan Suriname waarschijnlijk had kunnen doen, voedde zijn vertrouwen en zijn optimisme dat hij in dit land wel degelijk zijn plek zou kunnen vinden.

